

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE VİCHY FRANSA'SI ve HÜR FRANSA MÜCADELESİ *

Fikret ÇİFTCİ¹

Özet

1930'lu yılların ortalarında Avrupa'da baş gösteren Alman ve İtalyan tehdidi, ülkeleri ittifak arayışına sevk etti. Bu durum, Fransa'nın Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmesini ve iki ülkenin İngiltere ile imzaladıkları ittifak anlaşmasıyla müttefik olmalarını sağladı. Savaşın başında Fransa'nın Almanya karşısında yenilmesi ve İngiltere'nin adasına çekilmesi Türkiye'nin gayri muhariplik durumunu ilan etmesine neden oldu. Fransa'da Mareşal Petain Vichy Hükümetini kurarken, mücadelenin sürdürülmesinden yana olan General de Gaulle İngiltere'de Hür Fransa hareketini oluşturdu. Vichy ve Hür Fransa arasında başlayan mücadele Türkiye'de de cereyan etti. Savaş süresince Ankara, resmi hükümet olması nedeniyle Vichy Yönetimi ile ilişkilerini sürdürdü. Bu durum, Kasım 1942'de kuzeybatı Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve Almanya'nın Fransa'nın tamamını işgal etmesinden sonra değişmeye başladı. Hür Fransa Hareketi, Müttefikler cephelede başarı kazandıkça güçlendi ve Ankara'dan Türkiye'de temsilci bulundurma hakkını elde etti. Vichy Hükümeti ile mücadeleyi kazanan General de Gaulle, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini kurdu. Geçici Hükümetin Müttefikler ve özellikle Ankara tarafından tanınması beklendiği kadar kolay olmadı. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'de cereyan eden Vichy Fransası-Hür Fransa mücadelesine yönelik Türk Hükümetinin tutumu ve Geçici Hükümetin Ankara tarafından tanınmasında İngiltere'nin etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Vichy Hükümeti, Hür Fransa, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, General de Gaulle.

Vichy France and Free France Struggle in Turkey During World War II

Abstract

The German and Italian threat that emerged in Europe in the mid-1930s urged the countries to seek alliances. This situation enabled France to accept Hatay's accession to Turkey and the two countries to become allies with the alliance agreement they signed with England. At the beginning of the war, the defeat of France against Germany and the withdrawal of England to the island caused Turkey to declare the non-combatant status. While

* Bu makale İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "1938-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri" başlıklı doktora tezden üretilmiştir.

¹ Dr., fikret.ciftci@hotmail.com, ORCID:0000-0001-5935-4426

Marshal Petain established the Vichy Government in France, General de Gaulle, who was in favor of the continuation of the struggle, formed the Free France movement in England. The struggle that started between Vichy and Free France took place also in Turkey. Ankara, during WWII, maintained relations with the Vichy Administration as the official government. This situation began to change in November 1942 after the Allies capture of northwest Africa and the German occupation of all of France. The Free France Movement get stronger as the Allies gained success at the battlefield and obtained from Ankara the right to have a representative in Turkey. General de Gaulle, who won the struggle with the Vichy Government, established the Provisional Government of the French Republic. Recognition of the Provisional Government by the Allies and especially Ankara was not as easy as expected. Within this scope, in this study, the attitude of the Turkish Government towards the Vichy France-Free France struggle that took place in Turkey and the influence of England on the recognition of the Provisional Government by Ankara were tried to be revealed.

Keywords: World War II, Vichy Government, Free France, Provisional Government of the French Republic, General de Gaulle.

Giriş

Lozan'dan kalan sorunların çözüme kavuşturulmasından sonra normalleşmesi beklenen Türk-Fransız ilişkileri, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngörmesi üzerine, Hatay meselesi nedeniyle tekrar sorunlu bir döneme girdi. Söz konusu dönem aynı zamanda Avrupa'da savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemdir. Avrupa'da baş gösteren Alman ve İtalyan tehdidi, Türkiye'yi ittifak arayışına sevk ederken Fransa'yı da Ankara'yı yanında müttefik olarak görmeye yöneltti. Bu durum, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını ve iki ülkenin İngiltere ile imzaladıkları ittifak anlaşmasıyla müttefik olmalarını sağladı.

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak Antlaşması'nın imzalandığı 19 Ekim 1939 günü II. Dünya Savaşı çoktan başlamış, Almanya ve Sovyetler Birliği, Polonya'ya saldırmış ve söz konusu ülkeyi aralarında paylaşmışlardı. Avrupa'nın doğusu ve kuzeyinde cereyan eden savaş 1940 yılının mayıs ayında itibaren Avrupa'nın batısına sıçradı. Almanya, zırhlı birliklere ve hızlı harekete dayanan Yıldırım Harbi sayesinde kısa sürede Hollanda ve Belçika'yı saf dışı bıraktı ve aynı başarıyı Fransa karşısında göstermeye başladı.

Almanya'nın Fransa'ya yönelik taarruzlarının hızla gelişmesi ve Paris'e yönelmesi üzerine Fransız Hükümeti 9 Haziran 1940 günü Paris'i boşalttı. Fransız ordusu dağılmış, savaşma azmini kaybetmiş ve Alman ordusu karşısında tutunamayacak durumundaydı. Fransız ordusunun cephedeki başarısız durumunun ortaya çıkması üzerine Başbakan Paul Reynaud ve Savunma Bakanlığı Müsteşarı General Charles de Gaulle, azami sayıda birlik ile

Cezayir'e geçmeyi ve mücadeleye oradan devam etmeyi planladılar. Reynaud, söz konusu plana uygun olarak hazırlıklar yaptırırken Almanya ile bir ateşkes yapmayacağını bildirdi (Özen ve Akdevelioğlu, 2016:155-156).

Fransız Hükümet üyeleri ve komuta kademesi arasında Başbakan Reynaud ve General de Gaulle'ün bu planına karşı olanlar da yer alıyordu. Bahsi geçen kişilerden en önemlisi, Birinci Dünya Savaşı'nın Verdun kahramanı, kamuoyu tarafından iyi bilenen ve saygı duyulan Mareşal Philippe Petain idi. Mareşal, Fransa'yı içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarabilecek tek kişi olarak görülüyordu (Özen ve Akdevelioğlu, 2017: 85-86). Aynı şekilde askeri durumun kötüleşmesi üzerine Suriye'den çağrılarak Başkomutanlık görevine getirilen ve ordunun vaziyetini gördükten sonra Başbakan'dan ateşkes talep etmesini isteyen General Maxime Weygand'ın görüşlerinin Fransa kamuoyunun gözünde büyük önemi bulunuyordu (Bonnet, 1961: 329). Fransızlar, Mareşalin sahip olduğu ün sayesinde, Almanya ile uygun şartlarda barış yaparak Alsace-Lorraine hariç imparatorluğu ve donanmayı elinde tutabileceğini düşünüyorlardı (Erkin, 2010: 465).

Fransa'nın Yenilmesi ve Hür Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması

Almanya'nın Fransa içindeki harekâtı başarılı bir şekilde devam ederken 10 Haziran 1940'da İtalya savaşa girdi. Söz konusu gelişmenin ertesi günü İngiliz ve Fransız Büyükelçiler Türkiye'den, Üçlü Paktın ikinci maddesinin uygulanmaya başlanmasını ve bu kapsamda; İtalya ile ilişkilerin kesilmesini, genel seferberliğin ilan edilmesini, deniz ve hava üslerinin istifadelerine açılmasını ve İtalya'ya harp ilan edilmesini talep ettiler. Ayrıca, Montreux Anlaşmasının 21'inci maddesini uygulayarak Boğazlar'da gerekli tedbirlerin alınmasını, Türkiye'deki İtalyanların enterne edilmesini ve İtalyan bayrağı taşıyan ya da söz konusu ülkeye ait veya bu ülkeden gelen emtia yükü taşıyan vapurların hareketlerine mâni olunmasını da istediler. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 13 Haziran 1940 sabahı büyükelçilere Hükümetinin bugünkü şartlarda Üçlü Paktın 2'nci maddesini kayıtsız şartsız uygulamasının, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile ihtilafa sevk edebileceği, bu nedenle paktın iki numaralı protokolünü uygulamaya karar verdiğini bildirdi. Daha sonra Başbakan Refik Saydam, 26 Haziran 1940'da TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin gayrı muhariplik durumunu ilan etti (Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973:8-12).

Savaşa girmeyerek gayri muhariplik durumunu ilan eden Ankara'nın bu kararında etkili olan hususlardan biri de Fransız ordusunun cephelerdeki başarısızlığıdır. Dışişleri Bakanı Ş. Saraçoğlu bu durumu kendisiyle görüşen Fransız Büyükelçi Rene Massigli'ye, 9 Haziran'a kadar Fransa'nın düştüğü durumdan doğrulanabileceğine inandıklarını ancak bu tarihte, Fransız ordusu hakkında gelen bilgilerin kendilerini ihtiyatlı davranmaya sevk ettiğini belirterek ortaya koydu. Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde ısrar eden R. Massigli, elçiliğin Fransa'daki gerçek durumu bilmediğini kabul etmektedir. Fransa'dan büyükelçiliğe gönderilen telgraflarda, direnişin hiçbir şekilde kırılmadığı ve hükümet ve millet olarak İngiltere ile birlikte savaşı sürdürme konusunda daha kararlı oldukları belirtilmekteydi (Massigli, 1964: 437-438).

Paris'in Almanlar tarafından ele geçirilmesi, Fransızların ümidini daha da kırdı. Başbakanın kabinede yaptığı tasfiyeye rağmen hükümet içinde ve parlamentoda Mareşal Petain ve General Weygand'ın başını çektiği mütareke yanlılarının sayısı daha da arttı. (Özen vd., 2016: 156). Mücadelenin sürdürülmesinden yana olanların azınlıkta kalması ve İngiltere ile ABD'den talep ettiği yardımı alamaması üzerine Paul Reynaud, 16 Haziran günü istifa etti ve Mareşal Petain yeni hükümeti kurdu. Yeni kurulan Fransız Hükümeti, İspanyol Hükümeti aracılığı ile Almanya'ya mütareke şartlarını sordu (Erkin, 2010: 467). Fransa'daki hükümet değişikliği üzerine İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Bordeaux'da bulunan İngiliz irtibat subayını geri çağırdı (Churchill, 2005: 365). Savaşı sürdürmekten yana olan General de Gaulle, 17 Haziran 1940 sabahı, Bordeaux'dan ayrılacak olan İngiliz irtibat subayını mucağı ile Londra'ya gitti. Ertesi günün akşamı General de Gaulle, BBC radyosundan "18 Haziran Çağrısı" (Gaulle, 1951: 67-71) olarak bilenen ve Fransızların İngiltere'nin yanında savaşı sürdüreceğini beyan ettiği konuşmayı yaptı.

"Son söz söylenmiş midir? Ümitler kaybolmalı mıdır? Hezimet nihai midir? Hayır, davayı iyi bilen bir adam olarak konuşan ben, size diyorum ki, Fransa için hiçbirşey kaybolmamıştır. Bizi mağlûp eden aynı vasıtalar, birgün bizi tekrar zafere ulaştırabilir. Bu savaş yalnız bahtsız memleketimizin topraklarıyla hudutlanmış değildir. Bu harp Fransa meydan muharebesi ile son bulmuş da değildir. Bu harp bir dünya savaşıdır. Bugün zırhlı kuvvetlerle yıldırımla vurulmuş dönen bizler, ileride daha üstün bir zırhlı kuvvetle hasmı mağlûp edebiliriz. Dünyanın kaderi bahis konusudur. Ne olursa olsun Fransız mukavemetinin alevi sönmemelidir ve sönmeyecektir" (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 7).

General de Gaulle, Fransızlara mücadeleyi sürdürme yönünde çağrıda bulunurken Fransa'da kurulan yeni hükümet, 22 Haziran 1940'da I. Dünya Savaşı sonunda Versailles

Anlaşmasının imzalandığı vagona Almanya ile mütarekeyi imzaladı (Azema, 1990: 189-191). İmzalanan mütareke sonucunda, Fransa ikiye bölündü ve başkent Paris dâhil ülkenin kuzeyi ve doğusu ile Atlantik kıyılarındaki limanlar Alman işgali altına girerken Serbest Bölge olarak adlandırılacak olan Fransa'nın orta ve güneydoğusu ile Akdeniz kıyılarında bağımsız bir hükümet kurulmasına müsaade edildi. İtaya ile de aynı esaslarda bir mütareke imzalandı ve Fransa-İtalya sınırında küçük bir bölge İtalya'nın kontrolüne verildi (Bonnet, 1961: 331). Fransa'da kurulan bu yeni hükümetin merkezi Vichy şehrinde olması dolayısıyla "Vichy Fransası" veya "Vichy Hükümeti" olarak adlandırıldı.

Londra'ya geçerek savaşın sürdürülmesi fikrini savunan General de Gaulle'ün amacı; Fransa'yı işgalden kurtarmak ve Almanya ile iş birliği yapan Vichy Hükümetini ortadan kaldırmaktı. Ancak de Gaulle'ün başlattığı bu mücadele, başlarda gerek siyasetçiler gerekse Fransız halkı arasında gerekli desteği bulamadı. İlk aşamada üç üst rütbeli general katılırken, Reynaud Hükümetinden ise daha alt kademedede görevlerde bulunmuş kişiler katıldı. General de Gaulle'ün yaptığı bu çağrıya uyanlar Londra'ya giderek ona katıldılar (Özen vd., 2017: 87-88). Söz konusu dönemde İngiltere'de, Dunkerque'ten tahliye edilerek Alman kuvvetleri tarafından imha edilmekten kurtarılan 100 binden fazla Fransız askeri bulunuyordu. Kurtarılanların büyük bir kısmı İngiltere'den ayrılmak istedi ve yalnızca 7 bin kişilik küçük bir kuvvet General de Gaulle'ün safında yer aldı. Mücadeleyi sürdürmek amacıyla Londra'da Fransız Generalin etrafında toplanan bu küçük grup "Hür Fransa" (La France Libre) "Savaşan Fransa" (La France Combattante) adını aldı (Özen vd., 2016: 161).

Vichy Büyükelçisinin Türkiye'deki Hür Fransa Taraftarlarının Faaliyetlerini Engelleme Girişimleri

Fransa, Almanya ile mütareke imzaladıktan sonra fiziki olarak ikiye bölündüğü gibi Fransızlar da Vichy taraftarı ve Hür Fransa taraftarı olmak üzere ikiye bölündü. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de yaşayan Fransızlar arasında da Hür Fransa Hareketini destekleyenler ortaya çıktı. Bu isimlerden biri de 1939-1940 yılları arasında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Rene Massigli'dir. Haziran 1940'ta Fransa içerisinde ilerleyen Alman orduları, Fransız ordusunun Büyük Genel Karargâhının Balkanlar ve Ortadoğu'ya ait yazışma dosyalarının muhafaza edildiği vagonu ele geçirdi. Alman Basın Bürosu, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi R. Massigli tarafından gönderilen raporları, tahrif

ederek² yayımladı. Alman Hükümeti, yayımlar ile bir yandan Balkanlar'da tehdit edildiğini düşünen Rusya'yı kendi yanında tutmayı, diğer yandan da Türkiye'yi yalnızlaştırarak kendi safına çekmeyi amaçladı (Önder, 2010: 74-75). R. Massigli, gerçek belgeleri açıklayarak Alman Basın Bürosu tarafından yapılan tahrifatı ortaya çıkardı. Almanya'nın ve onun Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen'in tepkisini çeken Fransız Büyükelçi, Berlin'in baskıları sonucu Vichy Hükümeti tarafından görevden alındı (Massigli, 1964: 483). R. Massigli, görevden alındıktan sonra ülkesine döndü ve daha sonra Hür Fransa Hareketine katıldı (Özen vd., 2017: 87-88).

Hür Fransa saflarına katılan bir diğer önemli isim de Temmuz 1941-Temmuz 1942 arasında Ankara Büyükelçiliği görevini yürüten Jean Helleu'dür. Resmi olarak de Gaulle hareketine katılan Vichy hükümetinin ilk büyükelçisi olan Helleu, Türkiye'deki görevi süresince, Mihver Devletlerinin büyükelçileriyle görüşmeyi reddetmesi ve Hür Fransa hareketine sempati besleyen Fransızlara karşı sert tedbirler almaması Almanya ve özellikle de Büyükelçi F. Von Papen'in tepkisini çekti. Fransız büyükelçi, de Gaulle yanlısı uygulamaları nedeniyle 7 Temmuz 1942'de Vichy Hükümeti tarafından geri çağrıldı. Helleu, ayrılmadan önce yaptığı açıklamada, uzun zamandan beri General de Gaulle'e katılmayı düşündüğünü, Pierre Laval'ın Vichy Hükümetinin başbakanı olmasından sonra bu isteğinin daha da arttığını ve her zaman Müttefiklerin ve demokrasinin yanında olduğunu, yani Fransa'nın davasına açıkça hizmet edebileceğini belirtti (Ministere Des Affaires Etrangeres (MAE)/Archives Diplomatiques (AD)Ev 531, 15.08.1942: 357).

Türkiye'de yaşayan Fransızlar arasında de Gaulle yanlılarının bulunması nedeniyle Jean Helleu'den sonra Ankara'ya büyükelçi olarak atanan Gaston Begery'nin ilk işi, ayrılıkçılar olarak nitelediği söz konusu kişiler tarafından Vichy Hükümetine karşı yürütülen faaliyetlerin engellenmesi için girişimlerde bulunmak oldu. Fransız Büyükelçi, henüz güven mektubunu sunmadan 20 Temmuz 1940'da Türk Dışişleri Bakanlığına sözlü nota³ vererek İstanbul Galata'da Abajoli matbaasında Fransız ayrılıkçılar tarafından basılan "France" adlı dergiye dikkati çekti. Nota ile birlikte derginin bir nüshasını da veren büyükelçi, Fransız

² Belgelerin önce Almancaya daha sonra Fransızcaya çevrilerek yayımlanması ve Almanya'nın daha sonra tercüme hatasından kaynaklandığını açıklaması (Arslan, 2017: 136-138) Fransız belgelerinde tahrifat yapıldığına işaret etmektedir.

³Yazıda şahsi ifadeler yoktur, nezaket cümlesiyle başlar ve aynı şekilde biter. Üçüncü şahıs üslubuyla yazılır. Sonunda mühür ve yetkili bir kimsenin parafı bulunur. Diplomatik misyonların görevli buldukları ülkelerin dışişleri bakanlıklarıyla yazışmaları genellikle bu şekilde olur (Erdal, 2011: 499).

Hükümetine yönelik hakaretleri belirterek yasaklanması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etti (MAE/ADEv 531, 02.10.1942: 379-380).

Fransız büyükelçi sözlü notasını desteklemek maksadıyla kişisel girişimlerde de bulundu. Bu kapsamda Dışişleri Genel Sekreterliğine vekâlet eden Cevat Açıkalın ile 25 Temmuz 1940'da görüştü ve dergi meselesini ilettili. Açıkalın, İstanbul'da basılan ve dağıtılan de Gaulle yanlısı dergi de dâhil ayrılıkçıların faaliyetlerine derhal müdahale edeceğine ve yayını durduracağına dair söz verdi. Girişimlerine devam eden Begery, meseleyi hassas bir konu olarak gördüğünü ifade eden Numan Menemencioğlu ile bu konuyu ileri bir tarihte ele alma hususunda mutabık kaldı. Ancak Fransız Büyükelçi, İstanbul'a gittiğinde kendisine verilen güvencelere rağmen de Gaulle taraftarı "France" dergisinin yeni bir sayısını ele geçirdi. Begery'nin, Açıkalın ile görüşmesinden beri yayımlanmamış derginin 15 Ağustos 1942 tarihli nüshasında, Fransız Hükümetine yönelik hakaretler ve eski elçi Helleu'nün gidişi ile ilgili bildirimler yer almaktaydı. Büyükelçi, Türk Hükümetinden söz konusu bildirimlerin Türk basınında yer almamasını talep etti ve yayımlanmasını engelledi. Bununla yetinmeyen Gaston Begery, 21 Ağustos 1942'de Türk Dışişleri Bakanını konu hakkında bilgilendirmek için bir mektup yazdı. Fransız Büyükelçi mektubunda, ayrılıkçı Fransızların Türk topraklarında, Türkiye'nin dostane ve düzenli ilişkide bulunduğu bir hükümete yönelik onun konukseverliğinden faydalanarak mücadele etmesinin kabul edilemez olduğunu, kendi hükümetinin Fransa topraklarında Türk vatandaşlarının Türkiye'ye karşı düşmanca hareketlerine müsaade etmeyeceğini belirtti. Mektupla birlikte dergiyi de gönderen Begery, Türk Dışişleri Bakanından derginin Türk topraklarında basılmaması ve dağıtımının yapılmaması için tedbir almasını talep etti (MAE/ADEv 531, 22.08.1942: 354; MAE/ADEv 531, 21.08.1942: 367-369).

Hür Fransa taraftarları, dergi vasıtasıyla Vichy Hükümetine yönelik saldırılarını sürdürdüler. Bunun yanında Türk basınında da Vichy Fransası'na yönelik olumsuz haberler çıkmaya başladı. Fransız Büyükelçi, derginin basımını ve dağıtımını önlemek maksadıyla Türk Dışişleri yetkilileriyle görüşmelerini sürdürdü. G. Bergery, görüşmelerde aynı zamanda Türk basınında Vichy yönetimi hakkında yer alan olumsuz haberdan duyduğu rahatsızlığı da ilettili. Türk yetkililer, basında çıkan yazılarla ilgili hukuki ve idari tedbirlerin alınacağına dair kendisine söz verdiler. Daha sonra Başbakan Ş. Saraçoğlu ile görüşen Fransız büyükelçi, bu hususta gerekli emirleri vereceğine dair sözünü aldı (MAE/ADEv 531, 06.10.1942: 374; MAE/ADEv 531 Ev 531, 02.10.1942: 378; MAE/ADEv 531, 02.10.1942: 379-380;

MAE/ADEv 531, 14.10.1942: 392).Türkiye'deki Hür Fransa yanlıları, Vichy büyükelçisinin önleme girişimlerine rağmen faaliyetlerini sürdürdüler.

Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile İlişkilerinin Zayıflaması

Mütareke imzaladıktan sonra Vichy Hükümetinin Başkanı olan Mareşal Petain, ülkenin içinde bulunduğu bu olağan üstü dönemde, işleri tek elden idare etme sorumluluğunu şahsen üstlenmek istediğini Cumhurbaşkanı Lebrun'a bildirdi ve mutabakatını aldı. Bunun üzerine, Vichy'de toplanan parlamentonun iki kanadı, senato ve millet meclisi, 10 Temmuz 1940'da kabul ettiği kanunla hükümete, Mareşal Petain'in salahiyyet ve imzası altında, Fransa devletine yeni bir anayasa yapmak üzere tam yetki verdiler. Mareşal, yayımladığı kanun ile Fransa devlet başkanlığı görevini ve hükümetin bütün yetkilerini üstüne alarak 1798'den beri hiç kimseye verilmemiş yetkileri elde etti (Azema, 1990: 245). Mevcut senato ve millet meclisi, yenilerinin toplanmasına kadar tatil edildi. Mareşal, ülkenin Müttefikler tarafından Alman işgalinden kurtarılmasına kadar Fransa'yı otoriter bir şekilde yönetecektir.

Türkiye, Vichy Hükümetinin Fransız devletinin meşru temsilcisi olması nedeniyle söz konusu hükümetle ilişkilerini devam ettirdi. Bu kapsamda, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği, Fransız Hükümeti ile birlikte Vichy'ye taşındı ve burada görevine devam etti. Aynı şekilde Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği de faaliyetlerini Vichy Hükümetini temsilen sürdürdü. Fransa'da kurulan hükümet, ortadan kalkana kadar Almanya'nın güdümünde oldu. Söz konusu dönemde Türkiye ile Fransa ilişkileri düşük seviyede seyretti.

Müttefikler, 7-8 Kasım 1942 tarihinde Almanya'yı çembere almak ve kuzeydoğu Afrika'da zor durumda olan İngiliz birliklerine destek sağlamak amacıyla kuzeybatı Afrika'ya çıkarma yaparak Fas ve Cezayir'i ele geçirdiler. Bu harekât devam ederken Amerikalı generallerin o sırada Afrika'da bulunan Vichy Hükümetinin önemli şahsiyetlerinden Donanma Bakanı, Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuş Amiral François Darlan ile anlaşması sonucunda müttefik kuvvetler, büyük bir mukavemet ile karşılaşmadan harekâtı gerçekleştirdiler. Kuzey Afrika'yı Amerikan taarruzlarına karşı müdafaa etmek üzere görevlendirilen F. Darlan, Müttefiklerle iş birliği yaparak kuzey Afrika'nın sivil ve askeri yöneticisi oldu ve General de Gaulle'ün Hür Fransa Hareketinden sonra Vichy'ye alternatif yeni bir yönetim olarak ortaya çıktı.

Müttefiklerin kuzeybatı Afrika'ya çıkarma yaparak Fransız sömürgelerini ele geçirmeleri ve F. Darlan'ın taraf değiştirmesi Vichy Hükümeti için büyük yıkım oldu. Ancak hükümete esas yıkıcı darbeyi 11 Kasım 1942 tarihinde Vichy Hükümetinin kontrolündeki Serbest Bölgeyi işgal ederek Almanya vurdu. Bu işgal sırasında Toulon limanında demirli bulunan Fransız donanması, Amiral Darlan'ın kuzey Afrika'ya intikal etme emrine uymadı ama yine de Almanya'nın eline geçmemek için kendi kendisini batırdı. Yapılan işgal sonucunda, mütareke ile devamına karar verilen küçük Fransız ordusu da lağvedildi (Masson, 1992: 205-206). Mareşal Petain, Serbest Bölgenin işgalinden sonra 17 Kasım 1942'de tüm yetkilerini Pierre Laval'a devretti (Özen vd., 2016: 165).

Hitler, Vichy Hükümetinin kontrolündeki bölgeyi işgalden sonra Fransızlara yayımladığı mesaj ile Amerikalıların güney Fransa'ya çıkmasını önlemek için Serbest Bölgeyi işgale mecbur kaldığını ve Fransız Hükümetinin önceden olduğu gibi serbestçe görevine devam edebileceğini bildirdi (Erkin, 2010: 534). Ayrıca Fransa ile Almanya arasında imzalanan mütareke şartlarının da yürürlükte olduğunu ifade etti. Tüm bu açıklamaların Fransızların işgale karşı tepki göstermelerini önlemeye yönelik yapıldığı ortadaydı. Çünkü Almanya, Serbest Bölgenin işgalinden sonra Vichy Hükümetinin zaten kısıtlı bulunan dış ilişkilerini daha da kısıtladı (Bonnet, 1961: 360). Berlin, bu kısıtlamaların yanında, Fransa'da bulunan diplomatların yurtdışına çıkışta Almanya'dan vize alması ve Vichy'den 15 kilometre uzaklaşmalarını gerektiği gibi birtakım kurallar getirdi. Almanya, Türk Büyükelçiliğinin de aralarında bulunduğu bazı diplomatik misyonların şifreli telgraf çekmesinde zorluklar çıkardı. Bu kapsamda Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin'in Türkiye'ye çekilmek üzere gönderdiği telgraflar, hatlardaki arıza sebebiyle iade edildi (Erkin, 2010: 543). Marsilya'da bulunan Türkiye Genel Konsolosluğunun, yurtdışına göndermek istediği resmi telgraf, posta yetkilileri tarafından açık olarak kaleme alınmış olanlar dâhil konsolosluğun yurtdışına gönderilecek hiçbir mesajının kabul edilemeyeceği belirtilerek çekilmedi. Büyükelçilik, Marsilya Genel Konsolosluğunun mesajlarının çekilmemesi durumunu Fransız Dışişleri Bakanlığı Afrika-Doğu Şubesine bildirerek konu hakkında dikkatini çekti (MAE/ADEv 531, 07.12.1942: 418). Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin, şifreli telgraf çekmesinin yasaklanması durumunda Büyükelçiliği İsviçre'ye taşınmayı Ankara'ya teklif etti (Erkin, 2010: 543).

Kuzey Afrika harekâtı ve Serbest Bölgenin işgali, Türk Hükümetince yakından takip edildi. Bu kapsamda Başbakan Ş. Saraçoğlu, Fransız Büyükelçiyi 13 Kasım'da Başbakanlığa

çağırarak Fransa'daki gelişmeler hakkında bilgi aldı. Aynı zamanda Türk Hükümeti, hukukçulardan son gelişmeleri ve özellikle Alman kuvvetlerin Serbest Bölgeye girme olayının, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin muhafazası ile bağdaşık bağdaşmadığını incelemelerini istedi. Fransız Büyükelçi, inceleme bilgisinin kendisine ulaşması üzerine, konuyu öğrenmek maksadıyla Numan Menemencioğlu ile 5 Aralık 1942'de bir görüşme yaptı. Büyükelçiye göre; konuyu açar açmaz Dışişleri Bakanı bu konudaki düşüncesini öylesine tutarlı bir şekilde sergiledi ki bunun hazırlıksız bir konuşma olmadığı açıktı. Bakan, geçmişte ilişki kurulan tüm hükümetleri, bu hükümetler yurtdışına çıkartılmış olsalar ve yabancı ordular topraklarını işgal etmiş olsalar dahi egemen olarak tanımaya devam ettiklerini belirtti. Bu kapsamda; Danimarka, Polonya ve Belçika'yı tanımaya devam ettiklerini, Çekoslovakya elçisinin Alman Büyükelçisine sefaretin anahtarını teslim etmesi nedeniyle Çekoslovakya'nın istisna olduğunu, buna karşın Hırvatistan gibi işgalinden sonra başka ülkelerde kurulan hükümetleri tanımadıklarını belirterek onların veya bunların protestolarına rağmen bu genel kaideye uymaya devam edileceğini ifade etti. Sonuç olarak Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Mareşal Petain'in hükümetini tanımaya devam edeceğini ve Amiral Darlan'ın hükümetini tanımayı reddedeceğini bildirdi.

Türk Dışişleri Bakanı, görüşme sırasında Vichy'deki Büyükelçisinin şifreli haberleşmesinin askıya alınmasını gündeme getirdi. Numan Menemencioğlu, bir devletin geçici süre için diplomatik ayrıcalıkları sağlayamaması halinde hukuki olarak hükümler olarak kabul edilemeyeceğini, ancak niyetlerinin bu yönde olmadığını ve gelecekte buna benzer bir ihtimalin ortaya çıkması durumunda ilk olarak kendisini bilgilendireceğini ilettili. Türk Dışişleri Bakanının Vichy Hükümeti ile ilişkilerini kesme ihtimalini veya temsil seviyesini düşürebileceğini ima etmesi Fransız Büyükelçiyi telaşlandırdı. G. Bergery, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi F. Von Papen ile görüşerek Büyükelçi Behiç Erkin'in Türkiye ile şifreli haberleşmenin askıya alınmasının oluşturabileceği ciddi mahsurlar konusunda dikkatini çekti. Alman Büyükelçi, bu durumu hükümetinin dikkatine sunacağını belirtti (MAE/ADEv 531, 05.12.1942:414-415). Numan Menemencioğlu ve Behiç Erkin'in girişimleri üzerine engellemeler kalkmış ve bir daha benzer bir zorluk çıkartılmamıştır (Erkin, 2010: 543).

Müttefiklerin kuzey Afrika'ya çıkarma yapmalarından sonra Fransızlar arasındaki bölünme belirgin hale gelmeye başladı. Bu kapsamda, ülkenin işgalden kurtarılması sırasında Fransa'nın siyasi durumunun nasıl olacağı konusunda endişe duyan bir kısım parlamenter,

Milli Meclisin açılması ve Mareşal Petain tarafından alınan yetkilerin geri iade edilmesi gerektiğini değerlendirerek Mareşal'e bu yönde talepte bulundular. Amaç Fransa'nın birliğini yeniden tesis etmektir. Petain'in Meclisi tekrar faal hale getirme yönünde almayı planladığı karar, Almanya tarafından engellendi. Hitler, Mareşal'in faaliyetlerini takip etmek ve niyetlerini öğrenmek amacıyla yanına bir diplomat görevlendirdi. Bu uygulama Almanya'nın artık Vichy'ye ve Petain'e güvenmediğini gösteriyordu (Bonnet, 1961: 361-362).

Kuzeybatı Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi, kuzeydoğu Afrika'da Müttefiklerin başarılar kazanması ve Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgali, Türk basınının Vichy Hükümetine yönelik tutumunda değişikliğe neden oldu. Bu kapsamda basın, 17-19 Kasım 1942 tarihleri arasında Mareşal Petain ile Amiral Darlan arasındaki ihtilafı işledi. Özellikle Türkiye gazetesinin Mareşal Petain'i önemli Fransız şahsiyetlerle gözü bağlı körebe oyunu oynarken tasvir etmesi ve Doğu gazetesinin ayrılıkçıların bildirisine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi, 22 Kasım 1942'de Numan Menemencioğlu ile görüştü ve bu durumu protesto etti. Görüşmede G. Bergery, Başbakan Ş. Saraçoğlu'nun kendisine daha önce resmi olarak söz verdiğini hatırlattı. N. Menemencioğlu, birimlerinin muhtemelen resmedilen Mareşali tanıyamadıklarını belirterek karikatür ile ilgili sert tedbir alacağını ve gerekli talimatları vereceğini ilettiler (MAE/ADEv 531, 22.10.1942: 412).

Türk basınında Vichy Hükümetine yönelik olumsuz haberler yer almaya devam etti bu kapsamda Cumhuriyet gazetesi, 11 Aralık 1942 tarihinde "Bundan sonra Mareşal Petain umumi yerlerde dolaştığı vakit kendisine yüksek rütbeli bir Alman subayı refakat edecektir" ve "Vichy'den öğrenildiğine göre, Fransız hükümeti, Vichy'de bulunan sefaret ve konsoloslukların kod vasıtasıyla hükümetlerle temas etmelerini yasak etmiştir" haberlerine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi ilk haberi yalanlamış, ikinciyle ilgili kendi bakanlığından yalanlayabilmek için doğruluğunu öğrenmek istemiştir (Cumhuriyet, 11.12.1942:3; MAE/ADEv 531, 11.12.1942: 420).

Fransız Büyükelçi, Türk basınında Vichy Hükümeti ve yöneticileri hakkında çıkan olumsuz haberleri Fransız Dışişlerine 18 Aralık 1942'de iletirken yayımlardan büyük rahatsızlık duyduğunu ve bu yöndeki yayımların devam etmesi durumunda aksi bir talimat gelmesi hariç, Başbakan nezdinde tekrar daha ısrarcı bir şekilde girişimde bulunmayı planladığını bildirdi. G. Bergery, bununla birlikte büyük bir Fransız gazetesinin, son

zamanlarda Türk gazetelerinin bazılarında yayımlanan ve en fazla hakaret içeren kısımlarına dostça bir üslupta sitemde bulunulmasını önerdi (MAE/ADEv 531, 18.12.1942: 422).

Türk Dışişleri Bakanının işgal altındaki ülkeleri tanıma ile ilgili genel kaideyi ortaya koyması ve Türk basınının Vichy Hükümeti'ne yönelik menfi yayımları, Fransa'yı temsil eden anılan yönetimle ilişkilerde değişimin olacağına habercisiydi. Söz konusu dönemde, resmi Vichy Hükümeti'nin dışında, Londra'da Hür Fransa Hareketini kurarak ülkesini Alman işgalinden kurtarmak amacıyla Müttefikler safında yer alan General de Gaulle ve yine Müttefiklerle iş birliği yaparak kuzey Afrika'nın sivil ve askeri yöneticisi olan Amiral Darlan, Fransa'yı temsil etme iddiasında bulunmaktaydı.

Almanya, Serbest Bölgenin işgali, Fransız Hükümetine ve diplomatik misyonlara uyguladığı kısıtlamalarla Vichy Hükümetini etkisiz hale getirerek meşruiyetinin kaybolmasına neden oldu. Söz konusu uygulamalar, Fransa'da de Gaulle taraftarlarının güçlenmesine ve direnişçilerin çoğalmasına neden olurken çok sayıda siyaset adamı ve generalin Hür Fransa'ya yaklaşmasını sağladı (Özen vd., 2016: 165).

Hür Fransa Hareketi'nin Güçlenmesi ve Türkiye İle İlişki Kurması

Hür Fransa Hareketi, ilk kurulduğu dönemde gerek Fransa içinde gerekse sömürgelerde tanınmaması nedeniyle ilgi görmemiş ve katılım düşük olmuştu. Londra'da kurulan söz konusu hareket, safında yer aldığı Müttefik devletler tarafından da ilk dönemlerinde Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmedi. General de Gaulle, liderliğini yaptığı hareketin gücünü artırmak için Fransız sömürgelerinin kendisine katılmasını sağlamak istiyordu. Bu kapsamda Almanya'nın Irak ve Suriye'ye yerleşme ihtimali üzerine İngiltere'yi Suriye ve Lübnan'a harekât düzenlemeye ikna etti. Anılan bölgeler ele geçirildikten sonra de Gaulle taraftarları safına Lübnan ve Suriye'de bulunan Fransız kuvvetlerinden az sayıda katılımın olması Hür Fransa Hareketini biraz güçlendirirken Müttefikler nezdindeki yerini pek değiştirmede.

Müttefikler için Fransa'yı temsil edecek tek alternatifin General de Gaulle olmadığı icra edilen kuzeybatı Afrika harekâtında kendisini açık bir şekilde gösterdi. Söz konusu harekâtın düzenlenmesi fikri, Almanya'yı çembere almak amacıyla İngiltere tarafından gündeme getirilmişti. ABD'nin taraftar olmadığı plan, Churchill'in ısrarı ve kuzeydoğu Afrika'da İngiliz birliklerinin durumunun kötüleşmesi üzerine gündeme alındı (Hart, 2018,

423-457). Kuzey Afrika'ya yapılacak herhangi bir harekâta karşı Vichy Hükümeti, Dakar, Suriye ve Madagaskar'da olduğu gibi karşı koyma emrini vermişti (Masson, 1992: 200). İngiliz kuvvetleri, kuzeydoğu Afrika'da Alman Kuvvetlerine karşı taarruz başlattıkları sırada Afrika'nın kuzeybatı sahillerine de ABD ve İngiliz kuvvetleri çıkarma harekâtı icra ettiler. ABD'li generallerin Afrika'da bulunan Amiral Darlan ile görüşmeleri sonucunda mukavemetin durdurulma emrinin verilmesi harekâtın başarıyla sonuçlanmasına katkı sağladı (Schumacher, 1948: 177). Bu arada Amerikalılar, kuzey Afrika'nın ele geçirilmesi için Amiral Darlan'ın dışında Almanya'daki esir kampından kaçarak Afrika'ya geçen ve General de Gaulle'den kıdemli olan General Henri Giraud ile de Haziran 1942'den itibaren görüşmeler yürütüyordu (Bonnet, 1961: 373-376).

Amiral Darlan, Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra Amerikalı General Clark ile mütareke anlaşması imzaladı ve kuzey Afrika'da oluşturulan yönetimin başına geçti. Amiral, General Giraud'yu başkomutan olarak görevlendirdi. Müttefiklerin Darlan ile anlaşmaları General de Gaulle tarafından uygun karşılanmayarak protesto edildi (Bonnet, 1961: 376-377). İngiltere ve ABD yöneticilerinin, Amiral Darlan ile anlaşmaları ve özellikle kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerine harekât yapılmadan birkaç saat önce de Gaulle'ü bilgilendirmeleri, Vichy Hükümetine alternatif bir yönetim oluşturmak istediklerini ancak bu oluşumun Hür Fransa Hareketinin ve de Gaulle'ün olmayabileceğini göstermekteydi.

Kuzey Afrika harekâtının sonuçlanmasından kısa bir süre sonra 24 Aralık 1942 tarihinde Amiral Darlan, bir suikast sonucu öldürüldü ve yerine General Giraud kuzey Afrika'daki Fransız birliklerinin ve yönetiminin başına getirildi. Söz konusu gelişmeden sonra kuzey Afrika'da Hür Fransa Hareketi güçlendi ve General Giraud'un başkanlık ettiği İmparatorluk Konseyi ile arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya başladı (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 8-9). De Gaulle, Giraud ile sürdürdüğü görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1943'te Cezayir'e geçti ve General Giraud ile birleşerek 3 Haziran'da Milli Kurtuluş Komitesini kurdular. Her iki general de eşit yetkilere sahip komite başkanları oldular.

General de Gaulle'ün liderliğini yaptığı hareketin Cezayir'e geçerek güçlenmesi ve müttefikler nezdinde daha fazla görünür hale gelmesinden sonra Türkiye'de temsil edilmesi gündeme geldi. Söz konusu düşünce ilk olarak 8 Temmuz 1943'te Hür Fransa'nın

Türkiye'deki delegesinin Milli Kurtuluş Komitesi'ne teklifi ile ortaya çıktı. Fransız delege, öneriyi yaparken bu temsilin ilk aşamada yarı resmi bir nitelik taşıyacağını kabul ediyordu. Teklif, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi tarafından uygun karşılandı, Türk Hükümetinin bu konudaki görüşü öğrenilmeye çalışıldı ve 1 Ağustos 1943'te onayı alınması üzerine Tarbe de Saint Hardouin yarı resmi sıfatla Ankara'ya gönderildi. Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları de Gaulle ve Giraud generaller, Fransız temsilciyle birlikte Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdiler. Generaller mektupta, şayet şartlar Türk Hükümetini Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesme durumuna getirirse, Saint Hardouin'un resmi temsilci olarak kabul edilmesini umduklarını belirttiler (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

General Giraud, kuzeybatı Afrika'da de Gaulle yanlılarının güçlenmesi ve kendisini siyasette iyi olmadığını düşünmesi üzerine eş başkanlıktan çekildi ve de Gaulle'ün yardımcısı oldu. Milli Kurtuluş Komitesi, 3 Ekim 1943 tarihinde de Gaulle liderliğinde Londra'da kurulan Fransız Ulusal Komitesi'nin devamını oluşturdu (Özen vd., 2016, 166-167). Böylece bahse konu komite Amerika ve İngiltere'nin nazarında yerini daha da sağlamlaştırdı.

Türkiye'nin Hür Fransa Nezdinde Cezayir'e Konsolos Görevlendirme Düşüncesi ve Vichy'nin Engelleme Çabaları

General de Gaulle, Müttefiklerin kuzeybatı Afrika'yı işgalinden sonra Cezayir'e geçerek başlattığı hareketi daha da güçlendirmiş, Milli Kurtuluş Komitesini kurmuş ve Türkiye'ye bir temsilci göndermişti. Aynı dönemde cephedeki durum da Müttefikler lehine gelişme göstermekteydi. Bu kapsamda, savaşın dönüm noktalarından birini teşkil eden İngiliz birliklerinin El Alamein'deki başarılarına, 1942-1943 kışında Sovyetlerin Stalingrat'ta Alman birliklerini yenmeleri eklendi. Elde edilen bu başarılarından sonra Müttefikler, 10 Temmuz 1943'de Sicilya'ya çıkarma yaparak Avrupa'nın kurtarılmasını başlattılar.

Avrupa'nın kurtarılma harekâtının başlatılması ve başarılı bir şekilde devam etmesi Müttefiklerin askeri üstünlüğü ele geçirdiğini göstermesinin yanında Fransa'nın kurtarılmasının yakın olduğunun da işaretiydi. Fransızları temsil etme iddiasında olan ve ülke kurtarıldıktan sonra yönetimi ele geçirme niyetinde olan Milli Kurtuluş Komitesinin en büyük eksiği henüz resmi olarak tanınmıyor olmasıydı. Müttefiklerin başarılarından güç alan Milli Kurtuluş Komitesinin Ankara'daki temsilcisi Komitenin Türkiye ile ilişkilerini bir ileri aşamaya çıkarma arayışına girdi. Bu kapsamda Fransız Temsilci Saint-Hardouin, Ocak 1944'te Numan Menemencioğlu'ndan diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi

sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir Türk konsolosu göndermesini talep etti. N. Menemencioğlu, muhafaza edilecek çıkarların olması durumunda, tanıma ve diplomatik ilişki olmasa da talebin yerine getirilmesinin teamüllere uygun olabileceğini ancak Cezayir'de gerek Türk topluluğu gerekse çıkar olmadığını belirterek talebi reddetti. Türk Dışişleri Bakanı, Saint-Hardouin'un teklifini ve ona verdiği cevabı 20 Ocak 1944'te Vichy Hükümetinin Büyükelçisi G. Bergery'ye aktardı.

Müttefiklerin cephedeki üstünlüğü Ocak 1944'den itibaren daha belirgin hale gelmeye başladı. Özellikle Ruslar, 27 Ocak 1944'de Leningrad kuşatmasından kurtulmanın yanında gelişen taarruzları sonucunda birkaç şehri Almanlardan alarak büyük başarılar elde ettiler. Müttefiklerin bu başarısı Türkiye'nin Milli Kurtuluş Komitesi ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiş olmalıdır. Çünkü Menemencioğlu-Bergery görüşmesinden kısa bir süre sonra Türk Hükümeti, Cezayir'e konsolos gönderme konusundaki fikrini değiştirdi. Dışişleri Bakanı, 11 Şubat 1944 tarihinde, diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir konsolos göndermeyi düşündüğünü Bergery'ye ilettili. Fransız Büyükelçi, Numan Menemencioğlu'na daha önce Saint-Hardouin'in talebine verdiği olumsuz cevabı hatırlatması üzerine Menemencioğlu, korunacak hiçbir çıkarın hala bulunmadığını ancak elde edilecek siyasi bilginin bulunduğunu belirtti. Fransız Büyükelçi, kuzey Afrika'daki siyasi durumun gösterdiği gelişme nedeniyle merakın anlaşılabilir olduğunu ancak Hükümetinin bu durumu olumsuz görmesinden endişe ettiğini ifade etti. G. Bergery, Numan Menemencioğlu ile görüşmesini Fransız Dışişleri Bakanlığına iletirken bu konuda tavır alması isteniyorsa karar alınmadan önce kendisine talimat verilmesini ve ayrıca Fransız Dışişlerinin bu hususu Türkiye'nin Vichy'deki Büyükelçisi Şevki Berker ile görüşmesini önerdi (MAE/ADEv 531, 11.02.1944: 432).

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisine 19 Şubat 1944'de talimat göndererek; Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmasını, statükoyu değiştirecek mahiyette her türlü inisiyatiften kaçınılmasına verdikleri değer altını çizmesini ve ısrar etmesini istedi. Fransız Dışişleri aynı yönde Türk Büyükelçisi nezdinde girişimde bulunmayı öngördüklerini de ilave etti (MAE/ADEv 531, 19.02.1944: 435). G. Bergery, aldığı talimatı 27 Şubat'ta Menemencioğlu'na Fransız Dışişleri Bakanı tarafından gönderilen talimatta kullanılan ifadeleri kullanarak ve Büyükelçinin ifadesi ile "bir veto görüntüsü vermeden" bildirdi. Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Suriye'de konsoloslarının bulunduğunu belirterek henüz görevlendirilecek kişi belirlenmemiş olsa da Cezayir'e de aynı mahiyette bir konsolos

göndermeyi tasarladığını ifade etti. Fransa'nın talebine cevap vermek ve diplomatik ilişkilerdeki statükoda hiçbir değişiklik meydana getirmemek için *exequatur*⁴ talep etmeyeceklerini de ilave etti (MAE/ADEv 531, 27.02.1944: 439).

Cezayir'e konsolos gönderme kararı verilmesinden sonra Dışişleri Bakanlığı, bu göreve atanacak isim arayışına girdi. Fransa'nın Sofya elçisinin 6 Mayıs 1944 tarihli telgrafından adaylardan birinin Anadolu Ajansı'nın eski Sofya temsilcisi olduğu anlaşılmaktadır. Fransız Büyükelçi, söz konusu bilgiyi Türk Büyükelçisine dayandırmaktadır. Buna göre Türk Büyükelçi, Anadolu Ajansı'nın eski Sofya temsilcinin Bulgaristan'da yapacak fazla bir işi olmadığından Türkiye'ye çağrıldığını ve yakında Cezayir'e atanacağını değerlendirmektedir (MAE/ADEv 531, 06.05.1944: 443).

Türk Dışişleri Bakanlığı, Cezayir'e konsolos olarak Emin Tarık Yenisey'i görevlendirmeye karar verdi. Fakat bakanlık daha sonra onu atamaktan vazgeçti. Numan Menemencioğlu, 26 Mayıs 1944'te Fransız Büyükelçiyle yaptığı görüşmede, karar değişikliğinin nedenini sadece Yenisey'in bahse konu göreve uygun olmadığı şeklinde açıkladı. Dışişleri Bakanı, anılan göreve başka birini belki de sadece Barselona'daki mevcut konsolosu tayin etmeyi düşündüğünü ilave etti. Bergery, bu gerekçeye pek inanmaz ise de yine de bu konuda acele etmemesini önerdi (MAE/ADEv 531, 27.05.1944: 447). Ankara'nın General de Gaulle yönetimiyle ilişkilerini geliştirmesinden rahatsız olana ve bunu önlemeye çalışan Fransız Büyükelçi, 2 Haziran'da görevlendirme meselesini Emin Tarık Yenisey ile görüştü. Yenisey, kendisinin ve çocuğunun sağlık sorunu nedeniyle görevden alınmasını talep ettiğini ve bu göreve Barselona Genel Konsolosu Abdullah Zeki Polar'ı kendisinin tavsiye ettiğini ilettili (MAE/ADEv 531, 02.06.1944: 449).

Türkiye, Cezayir'e görevlendireceği konsolosu belirlediği sırada cephede önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu kapsamda Milli Kurtuluş Komitesi, Fransa'nın kurtarılmasından sonra ülkenin yönetimini üstlenmeye yönelik Müttefikler karşısında elini güçlendirmek için 3 Haziran 1944'te Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini kurdu ve General de Gaulle Geçici Hükümet başkanı oldu (Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968: 9-11). Söz konusu gelişmeden üç gün sonra Müttefikler, savaşı kesin sonuca

⁴Bir konsolosun atandığı devlette göreve başlaması için atandığı devletçe bunun uygun bulunması. Konsolosu atayan devlet, konsolosuna "lettre de provision" denilen bir atama emri vermekte ve bu, gönderen devlet tarafından atandığı devletin dışişleri bakanlığına sunulmaktadır. Bakanlığın buna karşı göreve başlanabileceğine ilişkin verdiği müsaadeye ise diplomatik terminolojide "exequatur" denilmektedir. (Erdal, 2011: 259).

götürecek Normandiya çıkarmasını yaptılar. Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fransa içerisinde ilerlerken Kızıl Ordu da batıya doğru harekâtını sürdürmekteydi. Fransa'nın kurtarılmasının yakın olduğunu gören Geçici Hükümet, ikinci girişim olarak 9 Ağustos 1944'te yayımladığı bildiri ile ülkede Cumhuriyet'in tekrar kurulduğunu ilan ederek savaş sonrası Müttefikler tarafından muhatap alınacak yönetimin kendilerinin olacağını ifade etmek istedi. Fransız kuvvetler, Paris içinde faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da katkısı ile 25 Ağustos 1944'te şehri ele geçirdi. Ertesi gün Paris'e giren General de Gaulle'e halk büyük sevgi gösterisinde bulundu (Özen vd., 2017: 92-94). Paris kurtarıldıktan sonra Türkiye için Cezayir'e de Gaulle yönetimi nezdinde konsolos görevlendirmesi seçeneği gündemden kalktı. Artık Fransa'da iş başına gelecek yeni yönetim nezdinde Paris'e büyükelçi ataması seçeneği öne çıkacaktır(MAE/ADL 43, 18.09.1944: 197).

Türkiye'nin General de Gaulle'ün Temsilcisini Resmi Olarak Tanıması

Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları, Türkiye'ye temsilci gönderirken Ankara'dan Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesmeleri durumunda kendi temsilcilerini resmi olarak tanımayı talep etmişlerdi. II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin üstünlüğünün başlamasından sonra Türkiye ile Vichy Hükümeti ilişkilerinde zayıflama gözlenirse de Ankara, Hür Fransa'nın temsilcisinin statüsünde değişiklik yapmadı. Fransa'nın kuzey kıyılarına 6 Haziran 1944'te icra edilen ve II. Dünya Savaşının sonucunu belirleyen en önemli harekâtlardan biri olan Normandiya çıkarmasından sonra da Türk Hükümeti, Fransız Temsilciyi resmi olarak tanımadı, Saint Hardouin'un beklentisine rağmen "Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Delegesi" sıfatını kullanmayı da uygun bulmadı (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

Savaşın sonunun yaklaştığı 1944 yılında, Almanya'nın askeri durumu her geçen gün daha da kötüye gitmekteydi. Türkiye, müttefiklerle bozulan münasebetlerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti (Armaoğlu, 1989: 414). Söz konusu gelişme, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi açısından Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile de ilişkilerini kesme ihtimalini ortaya çıkardı. Bunun üzerine Fransa Milli Kurtuluş Komitesi, Ankara'daki temsilcisine bu yönde girişimde bulunması için talimat gönderdi. Türk Dışişleri Bakanı, temsilcinin resmi olarak tanınma hususunda girişimde bulunmasından önce konuyu incelemeye başlamış, Başbakan ise Fransız temsilciye, kendisi ile görüşme talep etmesini bildirmişti. Yapılan görüşmede Fransız temsilci, Saraçoğlu'na bir

yıl önce generaller tarafından ifade edilen beklentileri hatırlatan bir mektup verdi ve en son askeri ve siyasi gelişmelerden Türk Hükümetinin uygun bir sonuç çıkarmayı düşünüp düşünmediğini sordu. Başbakan, talebi olumlu karşıladı ve meseleyi toplanır toplanmaz parti meclisine ve TBMM'ne sunacağı sözünü verdi (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31). Normandiya çıkarmasından sonra Fransa'nın kurtarılması başarılı bir şekilde devam etse de başkent ele geçirilmemişti. Ayrıca General de Gaulle tarafından kurulan Geçici Hükümet, Ankara'nın bozulan ilişkilerini düzeltmek istediği İngiltere ve ABD tarafından da henüz tanınmamıştı. Bu nedenle Türk Hükümeti, Fransız temsilcinin talebini hemen gündeme almadı.

Normandiya çıkarmasından sonra Müttefiklerin harekâtı Fransa'nın içlerine doğru hızlı bir şekilde gelişme göstermesi üzerine Vichy Hükümetinin üyeleri, 17 Ağustos'ta Almanya sınırına, Mareşal Petain ise iki gün sonra Almanya'ya götürüldü (Bonnet, 1961: 363-364). Bu gelişme üzerine Türk Hükümeti, Merkezi Vichy'de bulunan Fransız Devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyetinin kalmadığını değerlendirerek 24 Ağustos 1944 tarihinde çıkardığı kararname ile Vichy'deki elçiliğinin görevine son verdi. Büyükelçi ile elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmesi kararlaştırıldı. Ayrıca, aynı kararname ile sabık hükümetin Ankara'daki büyükelçiliğinin temsil yetkisinin kalmadığı da ilan edildi. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 24.08.1944: 301812 106 61 9).

Müttefiklerin sürdürdüğü harekât, Fransa içerisinde daha önceden örgütlenmiş mukavemet teşkilatının harekât icra eden birliklerle temas kurarak destek sağlaması ile hızla gelişti. Üç hafta içinde Fransa ve Belçika'nın büyük bir bölümü ele geçirilirken Paris, kurtarılmadan etrafından dolaşıldı. ABD için harekâtta öncelikli hedef Alman kuvvetlerinin imha edilmesiydi. Buna karşın Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve General de Gaulle için başkent ele geçirilmesi tanınma açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Paris'te bulunan Pierre Laval, başkent ele geçirildikten sonra Müttefikler tarafından tanınacak bir hükümet kurma arayışındaydı (Masson, 1992: 314-322). General de Gaulle, bu durumu önlemek ve Geçici Hükümet tarafından başkent kurtarılmasını sağlamak için bir Fransız birliğ görevlendirdi. Görevlendirilen birlik, Paris'te faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da katkısı ile 25 Ağustos 1944'te şehri kontrol altına aldı. (Schumacher, 1948: 240-242).

Paris'in geri alınması, Geçici Hükümet yöneticilerinde Türkiye'deki temsilcisinin tanınmasının gündeme alınabileceği umidini doğurdu. Geçici hükümet, Saint Hardouin'den

tekrar girişimde bulunmasını istendi. Türk Hükümet ile görüşen Fransız temsilci, hükümetinin tanınmasının yakın olduğunu gayri resmi olarak öğrendi ve başbakanın da böyle bir durumu öngördüğü bilgisi kendisine iletildi. Elde ettiği bilgiler ışığında Saint Hardouin, geçici hükümetin herhangi bir kısıtlama ve rezerv olmadan tüm haklarıyla tanınacağını ümit ediyordu. Ancak Fransız temsilci, yaptığı görüşmelerden Türkiye tarafından İngiltere'nin Fransa'ya uyguladığı muameleden başka bir işlemin yapılmayacağını ve diplomatik binaların teslim edilmeyeceğini öğrendi (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31). Ancak bu durum fazla sürmedi ve Türk Hükümeti, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin temsilcisi Saint Hardouin'i resmi olarak tanıdı. Diğer diplomatik misyon şeflerinin istifade ettiği ayrıcalıklar Fransız temsilciye de sunuldu. Türkiye, Fransa'ya ait Ankara'daki diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini 2 Eylül'de Fransız temsilciye vermenin yanında, konsolos atama yetkisini de tanıdı(MAE/ADL 45, 11.09.1944:4-5). Fransız temsilci, Ankara'daki devir teslimden sonra 8 Eylül 1944 günü İstanbul'a geçerek Beyoğlu'nda bulunan eski Fransız elçilik binasını törenle teslim aldı (Cumhuriyet, 09.09.1944:1).Saint Hardouin, kendisine tanınan konsolos atama yetkisini kullanarak İstanbul'a M. Binet'yi, Antakya'ya M. Gaud'u ve Trabzon'a ise M. Malzac'ı geçici konsolos olarak atadı. İzmir görevi için hükümetinin teklif ettiği M. Louis Lagarde'ı geçici olarak görevlendirdi (MAE/ADL 45, 11.09.1944: 4-5).

Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini Tanınması

Türkiye, Paris'in müttefikler tarafından kurtarılmasından kısa bir süre sonra General de Gaulle yönetiminin temsilcisi Saint de Hardouin'u resmi olarak tanıdı ve Fransa'ya ait diplomatik gayrimenkulleri bu temsilciye teslim etti. Tüm bu uygulamalar Türkiye'nin Geçici Hükümeti de facto⁵ tanıdığına işaret etse de Ankara, resmi olarak söz konusu hükümeti tanıdığını ilan etmedi. Fransız temsilci, Türk Hükümetinin bu duruma gerekçe olarak geçici bir hükümetin yasal olarak tanınamayacağını gösterdiğini belirtmektedir (MAE/ADL 45, 15.10.1944: 27-31).

Ankara'nın geçici hükümetin temsilcisini resmi olarak tanınması ve taşınmazlarını iade etmiş olması, temsilciyle ilgili sorunların çözüme kavuştuğu anlamına gelmiyordu. Geçici Hükümetin Türkiye'deki temsilciliğine hangi isimle hitap edileceği meselesi henüz

⁵ "Fiilen" ya da "eylemden dolayı" anlamına gelen bu terim daha çok bir devletin veya hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Bir devletin tanınmasında karşılaşılan güçlükler ve erken tanınmanın doğurduğu sakıncalar, devletlerin böyle dereceli bir tanıma yöntemine başvurmalarına yol açmaktadır (Sönmezoğlu, 2017: 180).

çözülmemişti. Türk Dışişleri Bakanlığı, temsilciliğe gönderdiği bildirimlerde “Fransız Milli Kurtuluş Komitesi Delegasyonu” olarak hitap etmekteydi. Fransız temsilcinin söz konusu adlandırmanın hükmünün kalmadığı gerekçesiyle itiraz etmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, bu ifadeyi kullanmaktan vazgeçti ancak “Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti” ifadesini kullanmayı da kabul etmedi. Bu ifadeyi Fransa'nın müttefikleri de henüz kullanmamaktaydı. Bunun üzerine geçici çözüm olarak protokol hizmetlerince Fransız misyonu “Türkiye'deki Resmi Fransız Temsilci” olarak adlandırıldı (MAE/ADL 45, 20.09.1944: 10).

Fransız temsilci M. de Saint Hardouin, belirlenen yeni adlandırmadan da memnun olmadı ve konu hakkında ısrarcı olmak için Türk Dışişleri Bakanlığına yeni atanan Hasan Saka ile 27 Eylül 1944 günü görüştü. Dışişleri Bakanı, Fransız temsilciyi kabulünde ona resmi olarak Fransa'nın gerçek temsilcisini kabulünden duyduğu memnuniyetini belirtti. Saint Hardouin, Komite döneminin geçtiğini Türk hükümetinin “Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti” ifadesini kullanmasını beklediğini ifade etti. Türk Dışişleri Bakanı ise bu hususta müttefikleri İngiltere'den ayrılmalarının çok zor olduğunu ancak hiçbir kısıtlama olmadan resmi olarak temsil edilmelerini tanıdıklarını hatırlattı (MAE/ADL 45, 27.09.1944: 12-13).

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın, Fransa'ya yönelik tutumda İngiltere'den ayrılamayacakları beyanı, Saint-Hardouin'in Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Başyardımcısı Feridun Cemal Erkin ile yaptığı görüşmede daha net ortaya çıktı. Fransız temsilci, 5 Ekim 1944 tarihinde gönderdiği raporda, Feridun Cemal Erkin'in İngiltere'nin Türkiye'den Fransa'ya yönelik tutumunda kendisinden ileride olmamasını talep ettiğini ilettiğini bildirdi. F.C. Erkin, görüşmede Türkiye'nin Fransa ile her alanda bir ittifakı arzuladığını belirterek Fransa ile yakınlaşmada İngiltere'den daha ileri olduklarını vurgulasa da (MAE/ADL 45, 05.10.1944: 23) temsilciye hitap etme ve Geçici Hükümetin tanınma konusunda halihazırda bir gelişmenin olmayacağı açıktı. Bu durum Fransa'nın Ankara'daki temsil statüsünde şimdilik hiçbir şekilde değişikli yapılamayacağını ortaya koyduğu gibi aynı şekilde Türkiye'nin Fransa'da temsil edilmesi konusunda da kısıtlama oluşturmaktaydı.

Ankara'nın Geçici Hükümet ile ilişkilerde Londra'dan ileri olmak istememesinin nedeni savaşın sonuna doğru yalnızlaşan Türkiye'nin savaş sonrası oluşacak yeni düzende de yalnız kalmak istememesidir. Çünkü bu dönemde Türk-İngiliz ilişkileri, Türkiye'nin Müttefiklerin ısrarına rağmen savaşa katılmaması, Almanya'ya krom satması ve Boğazlardan Alman

gemilerinin geçmesi gibi nedenlerle sıkıntılı bir süreç geçirmekteydi. Aynı dönemde Türkiye'nin ilişkilerinin soğuk olduğu Sovyetler Birliği ise cephede Almanya'ya karşında büyük başarılar elde etmekte ve Ankara'nın endişelerini artırmaktaydı. Türkiye, Müttefiklerle arasını düzeltmek ve savaş sonrası Sovyetler Birliği karşısında yalnız kalmamak için Almanya'ya krom satışını durdurmuş, Boğazlardan geçen Alman gemilerini aramaya başlamış ve devamında 02 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkileri kesmiştir. Türkiye'nin 1944 yılının ilk çeyreğinden itibaren Müttefiklerle uyumlu hareket ettiğini görüyoruz. Aynı politikayı sürdüren Ankara, General de Gaulle tarafından kurulan Geçici Hükümet ile ilişkilerinde Müttefikler ve özellikle İngiltere ile birlikte hareket etmesi doğaldır.

Geçici Hükümetin temsilciliğine hitap meselesinin dışında başka bir sorun daha belirdi. Ortaya çıkan yeni mesele, temsilcilik giderlerinin karşılanması idi. Her ne kadar Dışişleri Genel Sekreteri Açıklan, Fransız temsilciye Türkiye'deki ihtiyaçları için 1940 yılı borçlarının gelirlerinden alınacak bir miktarın kendilerinin kullanımına tahsisi için prensipte uygun gördüklerini açıklamış olsa da teknik olarak Maliye Bakanlığının onayı beklenmekteydi. Söz konusu işlemin sürüncemede kalacağını farkında olan Fransız temsilci, bu süre zarfında kullanılmak üzere hükümetinden para gönderilmesini talep etti. (MAE/ADL 40, 30.09.1944: 4). Maliye Bakanlığının onayının gecikmesinde, Geçici Hükümetin resmi olarak tanınmamış olmasının yanında Türkiye'nin İngiltere'den ileride olmak istememesinin de etkisi olmalıdır.

Ankara'nın Fransız temsilciye uyguladığı kısıtlamalar fazla sürmedi. General de Gaulle'ün başında bulunduğu geçici hükümet, 23 Ekim 1944 tarihinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Avusturalya hükümetleri tarafından resmen tanındı. Ayrıca de Gaulle ile Eisenhower arasında imzalanan bir anlaşma ile Müttefikler, Fransa topraklarının bir bölümünde idareyi Geçici Hükümete bıraktı (Cumhuriyet, 24.10.1944:1). Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti büyük güçlerden sonra beklendiği gibi Türkiye tarafından da tanındı. Bu kapsamda Fransız temsilci Saint-Hardouin, 24 Ekim 1944'te Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri tarafından çağırılarak Geçici Hükümetinin tanınması konusunda Türkiye'nin artık hareket serbestisine sahip olduğu bildirildi. Yapılacak açıklamaya, Fransız temsilcisinin de katkıda bulunması teklif edildi. Fransız temsilci, özellikle Türkiye'nin artık Fransa'yı idare eden otoritenin ismini tartışmadığını ve zaten uygulamada bu otoriteyi tanıdığının ilave edilmesini önerdi. Türk Dışişleri Bakanlığı, aynı günün akşamı Anadolu Ajansı'na yayınlanmak üzere aşağıdaki bildiriği gönderdi.

“Resmi sıfatı Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince esasen kabul edilmiş bulunan Orta Elçi M. de Saint Hardouin, Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümetinin mümessili sıfatıyla dün Hariciye Vekâletini ziyaret etmiştir. Bu münasebetle Muvakkat Fransız Cumhuriyet Hükümeti nezdine bir büyükelçi tayini için Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin pek yakında muvafakat talep etmek tasavvurunda olduğu kendisine bildirilmiştir" (Ulus, 25.10.1944:1; MAE/ADL 45, 24.10.1944: 37).”

Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanıdıktan sonra söz konusu hükümetin temsilcisine yönelik kısıtlamaları da kaldırdı. Hatta Fransız temsilci, henüz güven mektubunu teslim etmemiş olmasına rağmen 1944 yılında yapılan 29 Ekim törenlerine davet edildi ve gecenin ilerleyen saatlerinde Cumhurbaşkanı ile görüşmesi sağlandı (MAE/AD L 40, 30.10.1944: 5).

Türkiye ve Yeni Fransa Yönetiminin Karşılıklı Büyükelçi Görevlendirmeleri

Fransız Geçici Hükümeti, Paris'e yerleştikten sonra Vichy yetkilileri nezdinde Ağustos 1944 ayına kadar akredite olan diplomatları temsilci olarak kabul etmemeye karar verdi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki Temsilcisine 11 Ekim 1944'de gönderdiği telgrafta, bu genel mahiyetteki tedbirin Sayın Şevki Berker için bir ayıplama teşkil etmeyeceğini belirterek, Türkiye'nin Fransa'daki yeni diplomatik misyonunun kesin mahiyette ve büyükelçi vasfına sahip olmasını arzu ettiklerini bildirdi (MAE/ADL 45, 11.10.1944: 25).

Geçici Hükümetin Ankara'daki temsilcisi, 15 Ekim 1944 tarihinde elçilik binasında bir resepsiyon düzenledi. Paris'in işgalden kurtarılması filminin gösteriminin de yapıldığı resepsiyona Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka da katıldı. Saint Hardouin'e göre, prensip olarak yabancı diplomatların bu mahiyetteki davetlerini nadiren kabul eden Başbakanın kendi davetine icabet etmesi, yeni Fransız yönetimi ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermekteydi. Fransız temsilci, Dışişleri Bakanının yanı sıra Başbakanın da resepsiyonda bulunmasını fırsat bilerek, kendi Dışişleri Bakanlığının 11 Ekim 1944'de gönderdiği talimat doğrultusunda, Türkiye'nin Fransa'da temsil edilme meselesini açtı. Her ikisi de Türk Hükümetinin Fransa'ya önemli bir şahsiyet gönderme niyetinde olduklarını belirttiler. Ayrıca Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Paris'e atanması planlanan büyükelçinin geçici değil sürekli olarak akredite olmasını öngördüklerini de ilave ettiler (MAE/ADL 45, 16.02.1944: 32). Türk yetkililer, Fransa'daki Geçici Hükümetin

tanınmaması nedeniyle gelinen aşamaya kadar Paris'e görevlendirilecek temsilcinin büyükelçi olacağını belirtmişler ancak planlanan kişinin ismini telaffuz etmemişlerdi.

Müttefiklerin 23 Ekim 1944'de Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanınması üzerine Türkiye ertesi gün söz konusu hükümeti tanıdı ve bu konuda yapılan basın açıklamasında da belirtildiği gibi sıra bu ülkeye gönderilecek büyükelçinin belirlenmesine geldi. Dışişleri Genel Sekreteri, 24 Ekim 1944 tarihinde Fransız temsilciye Paris görevi için Fransa'nın onayına sunulacak büyükelçinin büyük ihtimalle Numan Menemencioğlu olacağını bildirdi (MAE/ADL 43, 24.10.1944: 198).⁶ Ertesi gün Türk Hükümeti, Fransız temsilciden Paris Büyükelçiliği görevi için hükümetine, Dışişleri Eski Bakanı ve TBMM İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu için onay talebini iletmesini istedi (MAE/ADL 43, 25.10.1944: 199). İstenen onay Fransız hükümeti tarafından 1 Kasım'da verilmiş ancak gönderilen telgraf Ankara'daki Fransız temsilciliğine ulaşmamıştı. Paris tarafından gönderilen bir sonraki telgrafta bu konuyu ima eden ifadenin yer alması üzerine Fransız temsilci, hükümetinden bu hususun açık olarak bildirilmesini talep etti. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 7 Kasım 1944 tarihli telgrafta talebe verilen cevabın olumlu olduğunu bildirilerek ivedi olarak Türk hükümetine iletilmesini istedi. Paris, meydana gelen gecikmeden büyük üzüntü duyduğunu ve Menemencioğlu'nun adaylığının büyük bir saygınlıkla karşılandığını bildirdi (MAE/ADL 43, 06.10.1944: 206; MAE/ADL 43, 07.10.1944: 207). Türk Hükümeti, Paris büyükelçisi için talep ettiği onayı aldıktan sonra Fransız hükümetinden, eski Vichy büyükelçisinin dönüşünün kolaylaştırılmasını ve hızlandırılmasını istedi (MAE/ADL 43, 07.10.1944: 208).

Numan Menemencioğlu, Paris büyükelçisi olarak atanması üzerine 14 Kasım 1944 tarihinde Fransız temsilci Saint Hardouin'i ziyaret ederek Türkiye'yi Paris'te temsil etmekten büyük bir onur duyduğunu belirterek bu durumu Fransa'ya bildirmesini istedi (MAE/ADL 45, 15.11.1944: 101-102). Menemencioğlu, Paris'teki görevine başlamak üzere 5 Aralık 1944'te Ankara'dan ayrıldı (MAE/ADL 43, 05.12.1944: 219).

Türkiye, Paris büyükelçisinden sonra Fransa'daki diplomatik misyonunda görevli diğer personeli de değiştirdi. Bu kapsamda Kurmay Yarbay Emin Çobanoğlu askeri ataşe olarak seçildi ve Ocak 1945'de Fransa'dan onay talep edildi (MAE/ADL 43, 15.01.1945:

⁶Bu arada Fransız temsilci, güvenilir kaynaklardan elde ettiğini ileri sürdüğü bilgiye göre Paris Büyükelçisi adayları arasında Rauf Orbay'ın isminin de geçtiğini öğrendiğini Fransız Dışişlerine bildirdi (MAE/ADL 43, 25.10.1944: 200).

235). Fransız Dışişleri Bakanlığı 16 Şubat 1945'te Paris Askeri Ataşesi olarak belirlenen Yarbay Çobanoğlu'na itiraz etmediğini bildirdi (MAE/ADL 43, 16.02.1945: 249). Refik Oymak, Paris Büyükelçiliğine İkinci Sekreter olarak atandı ve Temmuz 1945'te göreve başladı. Dışişleri Protokol Müdür Yardımcısı görevini yürüten Münir Pertev Subaşı ise 6 Eylül 1945'de Marsilya Konsolosu olarak atandı (MAE/ADL 43, 05.12.1944: 230).

Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti de Türkiye'nin Paris'e büyükelçi görevlendirme isteğine paralel olarak Ankara'daki temsilcisini değiştirmeye ve bir büyükelçi atamaya karar verdi. Söz konusu göreve, 1940 yılında Atina'da Büyükelçilik yapan ve müttefik davasına beslediği duygular nedeniyle Vichy yetkilileri tarafından geri çağrılan Gaston Maugras seçildi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki temsilcisinden 2 Kasım 1944 tarihinde Türk Hükümetinden atanan yeni isim için onay talep etmesini istedi. Paris, ilk aşamada Saint-Hardouin dışında Ankara'daki delegasyonunun yapısında herhangi bir değişiklik yapmadı ve yeni büyükelçi göreve başlayana kadar mevcut temsilcinin göreve devam etmesini istedi (MAE/AD L 40, 02.11.1944: 7).

Fransa'nın Ankara Temsilcisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine sunulan Gaston Maugras'nın agremanı 11 Kasım 1944'te kabul edildi (MAE/ADL 40, 11.11.1944: 9). Yeni büyükelçi, 01 Şubat 1945'te Ankara'ya gelerek göreve başladı (MAE/ADL 40, 23.02.1945: 19). Eski temsilci ise 15 Şubat'ta Beyrut üzerinden Paris'e gitmek için Ankara'dan ayrıldı. Saint Hardouin'un yarı resmi sıfatı, onun güven mektubu vermesine engel olsa da Ankara'dan ayrılmadan önce Cumhurbaşkanı tarafından veda için kabul edildi. Ayrıca Dışişleri Bakanı H. Saka ve Başbakan Ş. Saraçoğlu, Fransız Temsilciyi kabul ederek veda resepsiyonu verdiler (MAE/ADL 40, 23.02.1945: 22). Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'ya büyükelçi atadıktan sonra elçilik bünyesinde görev yapacak Kara, Deniz ve Hava ataşeleri için 06 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'den onay talep edecektir (MAE/ADL 43, 06.02.1945: 247). Tarbe de Saint Hardouin, 23 Şubat 1952- 8 Eylül 1955 tarihleri arasında bu defa büyükelçi olarak Türkiye'de görev yapacaktır (Soysal, 1983: 1035).

Sonuç

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı arifesinde İtalya kaynaklı güvenlik endişesi müttefiki Fransa'nın savaşın başında yenilmesiyle daha da arttırmıştır. Özellikle savaş sırasında Sovyet tehdidinin belirmesi Ankara'nın daha temkinli ve dengeli bir siyaset izlemesine neden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Fransa'da işbaşına gelen Mihver yanlısı Vichy Hükümetiyle

ilişkilerini sürdürürken, Hür Fransa Hareketini yakından takip etmiş ancak savaşın Müttefikler lehine dönmesine kadar herhangi bir temas kurmamıştır. Bunun nedeni Hür Fransa Hareketine katılımın azlığı dolayısıyla yeteri kadar güçlenmemiş olması ve söz konusu hareketin safında yer aldığı Müttefikler tarafından da henüz Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmemesidir. Buna rağmen Ankara, izlediği denge politikasıyla General de Gaulle yanlılarının Türkiye'deki faaliyetlerini engellememiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecinde Vichy Hükümeti ve Hür Fransa Hareketi ile ilişkilerinde belirleyici unsur cephedeki gelişmeler olmuştur. Ankara, Mihver üstünlüğünün olduğu savaşın başında resmi hükümet olması nedeniyle düşük seviyede de olsa Vichy ile ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak kuzey Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve Almanya'nın Fransa'daki Serbest Bölgeyi işgali, Türkiye ile Vichy Hükümeti arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönem aynı zamanda Müttefiklerin üstünlüğünün başladığı dönemdir. Busafhadan sonra Ankara, Vichy Hükümetinin meşruiyetini sorgulamaya ve Hür Fransa hareketiyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Savaşın sonunun yaklaştığı süreçte Türkiye, General de Gaulle'ün Ankara'daki temsilcisine tanıdığı haklar ile Müttefiklerden daha ileride olsa da resmi olarak tanıma hususunda İngiltere'den önde olamamıştır. Türkiye'nin, General de Gaulle tarafından kurulan geçici hükümeti tanımada İngiltere'yi beklemesinin nedeni savaşın sonuna doğru Müttefiklerle bozulan ilişkilerini düzeltmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, savaş süresince Almanya ile sürdürdüğü ilişkiler nedeniyle Müttefiklerin tepkisini çekmiş ve yalnızlaşmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı başında Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde Sovyetlerin Türk Boğazları konusundaki talepleri, savaş sonrası gelecek isteklerin habercisiydi. Savaş sonrası Moskova ile tek başına mücadele edemeyeceğini bilen Ankara, yalnız kalmamak için 1939 yılında müttefik olduğu İngiltere ile arasını iyi tutması gerekiyordu. Bu nedenle Türkiye, savaşın sonunun yaklaştığı ve Müttefiklerin zafere yakın oldukları 1944 yılından itibaren Almanya'ya krom satışını durdurarak ve bu ülkeyle ilişkileri keserek Müttefiklerle uyumlu bir siyaset takip etmiştir. Ankara'nın, Fransız Geçici Hükümeti ile ilişkilerinde Müttefikler ve özellikle İngiltere'den ileride olmamak istemesi takip edilen söz konusu siyasetin bir gereğidir.

Fransa'nın savaşın başında kısa sürede yenilmesi ve işbaşına gelen Vichy Hükümetinin izlediği politika bu ülkenin Türkiye'deki itibarını sarsmıştır. Her iki ülke de savaş süresince

düşük seviyede seyreden ilişkileri savaş sonrası geliştirmek istemiştir. Bu kapsamda Türkiye, Fransa'da kurulan Geçici Hükümeti tanıdıktan sonra büyükelçi olarak eski Dışişleri Bakanını atayarak söz konusu ülkeye verdiği değeri ve anılan ülke ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermiştir. Ayrıca Türkiye, Fransa ile ilişkilerini güçlü tutarak beliren Sovyet tehdidi karşısında 1939 yılında imzalanan Üçlü İttifak Anlaşması ile müttefik olduğu bu ülkenin desteğini sağlamak istemiştir. Aynı şekilde Paris'te Ankara ile ilişkilerini geliştirmek ve Türkiye'de sahip olduğu eski ekonomik konumunu elde etmeyi arzu etmiştir. Fakat savaştan sonra Fransa'da ortaya çıkan siyasi kriz ve Fransız Komünist Partisinin güçlenmesi bu duruma engel olacaktır. Özellikle savaş sonrası Sovyet ve komünizm yayılmacılığına karşı Türkiye'nin İngiltere ve savaştan güçlü çıkan ABD'nin desteğini alması artık Fransa ile ilişkilerinin eskisi gibi olmayacağını gösterecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). (24.08.1944). 301812. 106 61 9.

Ministere Des Affaire Etrangeres (MAE)/Archives Diplomatiques (AD) (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi).(15.08.1942). Ev 531, 1, 357.

MAE/AD, (22.08.1942), Ev 531, 1, 354.

MAE/AD, (21.08.1942). Ev 531, 1, 367-369.

MAE/AD, (06.10.1942). Ev 531, 1, 374.

MAE/AD, (02.10.1942). Ev 531, 1, 378.

MAE/AD, (02.10.1942). Ev 531, 1, 379-380.

MAE/AD, (14.10.1942). Ev, 531, 1, 392.

MAE/AD, (22.10.1942). Ev 531, 1, 412.

MAE/AD, (05.12.1942). Ev 531, 1, 414-415.

MAE/AD, (07.12.1942). Ev 531, 1, 418.

MAE/AD, (11.12.1942). Ev 531, 1, 420.

MAE/AD, (18.12.1942). Ev 531, 1, 422.

MAE/AD, (11.02.1944). Ev 531, 1, 432.

- MAE/AD, (19.02.1944). Ev 531, 1, 435.
- MAE/AD, (27.02.1944). Ev 531, 1, 439.
- MAE/AD, (06.05.1944). Ev 531, 1, 443.
- MAE/AD, (27.05.1944). Ev 531, 1, 447.
- MAE/AD, (02.06.1944). Ev 531, 1, 449.
- MAE/AD, (11.09.1944). L 45, 1-2-4, 4-5.
- MAE/AD, (18.09.1944). L 43, 1, 197.
- MAE/AD, (20.09.1944). L 45, 1-2-4, 10.
- MAE/AD, (27.09.1944). L 45, 1-2-4, 12-13.
- MAE/AD, (30.09.1944). L 40, 2, 4.
- MAE/AD, (05.10.1944). L 45, 1-2-4, 23.
- MAE/AD, (11.10.1944). L 45, 1-2-4, 25.
- MAE/AD, (15.10.1944). L 45, 1-2-4, 27-31.
- MAE/AD, (24.10.1944). L 45, 1-2-4, 37.
- MAE/AD, (30.10.1944). L 40, 2, 5.
- MAE/AD, (16.02.1944). L 45, 1-2-4, 32.
- MAE/AD, (24.10.1944) L 43, 1, 198.
- MAE/AD, (25.10.1944). L 43, 1, 199.
- MAE/AD, (25.10.1944). L 43, 1, 200.
- MAE/AD, (06.10.1944). L 43, 1, 206.
- MAE/AD, (07.10.1944). L 43, 1, 207.
- MAE/AD, (07.10.1944). L 43, 1, 208.
- MAE/AD, (15.11.1944). L 45, 1-2-4, 101-102.
- MAE/AD, (05.12.1944). L 43, 1, 219.
- MAE/AD, (05.12.1944). L 43, 1, 230.
- MAE/AD, (15.01.1945). L 43, 1, 235.

MAE/AD, (16.02.1945). L 43, 1, 249.

MAE/AD, (02.11.1944). L 40, 2, 7.

MAE/AD, (11.11.1944). L 40, 2, 9.

MAE/AD, (23.02.1945). L 40, 2, 19.

MAE/AD, (23.02.1945). L 40, 2, 22.

MAE/AD, (06.02.1945). L 43, 1, 247.

Araştırma Eserleri

Armaoğlu, F. (1989). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* (6. bs.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arslan, G. (2017). *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Azema, J.P. (1990). *1940 L'Annee Terrible*. Paris: Edition Du Seuil.

Bonnet, G. (1961). *Le Quai d'Orsay Sous Trois Republiques 1870-1961*. Paris: Librairie Artheme Fayard.

Churchill, S. W. (2005). *2. Dünya Savaşı Hatıraları-Fransa'nın Düşüşü 1940*. (M. A. Yalkın, Çev.). İstanbul: Örgün Yayınları.

Erdal, H. (2011). *Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olayları Sözlüğü*. İstanbul: Birlik Özalit.

Erkin, B. (2010). *Hatırat 1876-1958*, Ankara: TTK Basımevi.

Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, (1968). *General de Gaulle Fransa Cumhurbaşkanı*, Ankara: Bilgi Basımevi.

Gaulle, C. (1951). *Memoires de Geurre L'Appel 1940-1942*, Paris: Librairie Plon.

Hart, B.L. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. (K. Bağrıaçık Çev.) (3.bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Massigli, R. (1964). *La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940*, Paris: Librairie Plon.

Masson, P. (1992). *La Seconde Guerre Mondiale Campagnes et Batailles*, Paris: Larrousse.

Önder, Z., (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. (L. Uslu Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, "II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransası'na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2016/15(1), 145-172.

Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, "Hür Fransa'dan IV. Cumhuriyet'e Fransa'da "Güçlü Hükümet" Mücadelesi: de Gaulle'ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2017/16(1), 81-106.

Schumacher, E. (1948). *İkinci Dünya Harbi Tarihi*, (L. Ecevit Çev.). İstanbul: Gnkur.Bşk. Yayınları, Askeri Basımevi.

Soysal, İ. (1983). Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984). *Belleten*, 188, 959-1044.

Sönmezoğlu, F. (Der.). (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. (1973). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*.

Gazeteler

Cumhuriyet, 11 Aralık 1942.

Cumhuriyet, 09 Eylül 1944.

Cumhuriyet, 24 Ekim 1944.

Ulus, 25 Ekim 1944.